

Rapport fra de ansvarlige faglærerne på 1. studieår

Contents

Rapport fra de ansvarlige faglærerne på 1. studieår	1
For faget Rettskilder til fots svarer ansvarlig faglærer følgende:.....	1
For fagene Avtale- og kjøpsrett svarer ansvarlige faglærere følgende:.....	1
For faget Erstatningsrett svarer ansvarlig faglærer følgende:	2
For faget Juridisk metodelære svarer ansvarlig faglærer følgende:	4
For faget Fast eiendoms rettsforhold svarer ansvarlig faglærer følgende:	4
For Familie- og arverett svarer ansvarlig faglærer følgende:.....	5

1. studieår består av emnene JUS1111 Privatrett I og JUS1211 Privatrett II.

Fagene Rettskilder til fots, Avtale- og kjøpsrett og Erstatningsrett utgjør JUS1111. Fagene Juridisk metodelære, Fast eiendoms rettsforhold og Familie- og arverett utgjør JUS1211.

For faget Rettskilder til fots svarer ansvarlig faglærer følgende:

Jeg viser til undervisningsdekanen Erling Hjelmengs e-post av 19. januar 2018 om rapportering mht «hvordan kjønnspektivet er ivaretatt innenfor de respektive fag.» Rettskilder til fots i praksis et rent undervisningsopplegg uten egen litteratur (med unntak av bokkapitlene om praktisk rettskildesøk). Det pedagogiske grepet er at studentene skal kastes ut i rettskildene og de rettsområdene de skal arbeide med resten av semesteret uten å stifte bekjentskap med jussen gjennom lærebøker først. Opplegget er kjønnsnøytralt, og det er derfor ikke aktuelt å integrere kjønnspektivet.

Når det gjelder kjønnsbalanse i undervisningsstab, er ansvarlig faglærer en kvinne (Birgitte Hagland). På forelesningene er kjønnsbalansen ivaretatt (normalt holdes disse av Hagland og Graver). Blant kursholderne etterstrebes det en kjønnsbalanse over tid.

For fagene Avtale- og kjøpsrett svarer ansvarlige faglærere følgende:

Denne rapporten er utarbeidet i fellesskap av Herman Bruserud og Harald Irgens-Jensen som ansvarlige faglærere for henholdsvis kjøpsrett og avtalerett på første studieår, første semester (JUS 1111). Fagene har forskjellige forelesninger, men er sammenbundet gjennom felles kursundervisning etter forelesningene. Ytterligere er det materielle forbindelseslinjer mellom fagene som gjør felles rapportering hensiktsmessig.

Innledningsvis nevnes at vi, sammen med Ivar Alvik (fagansvarlig i obligasjonsrett på tredje studieår (JUS 3111), hadde et arbeidsmøte med Ingunn Ikdahl fra ressursgruppen for å diskutere tiltak i blant annet de nevnte fagene.

De to fagene som denne rapporten gjelder, reiser i utgangspunktet ikke helt klare kjønnspektiver. Det er likevel slik at materielle kjønnspektiver ikke er irrelevante. I lys av at vi her står overfor studenter på første semester, som opplever alt som nytt og først og fremst må få grep om fagenes grunntrekk og grunnleggende juridisk metode, finner vi det vanskelig å gi eksplisitte kjønnspektiver svært høy prioritet i disse fagene på JUS 1111.

Dette må sees i sammenheng med at det er planlagt at man skal komme tilbake til kjønnsperspektivene i kontraktsretten på tredje studieår, jf. rapporteringen for disse fagene. Vi tror det er en adekvat prioritering, da studentene da må antas å ha nådd et større modenhetsnivå som vil understøtte perspektivforståelsen på JUS 3111.

For å gi en forsmak på det som møter studentene senere, er det likevel lagt inn en teorioppgave i kursmaterialet for kjøps- og avtalerett på JUS 1111 om forholdet mellom prinsippet om kontraktsfrihet og lovgivningens diskrimineringsforbud, hvor kjønnsperspektiver berøres. Dette grepet er valgt for å gi studentene et grunnlag for å reflektere om betydningen av denne typen spørsmål på et tidlig stadium.

Videre er det allerede tatt en gjennomgang av kursmaterialet for å unngå at praktikumsoppgavene reflekterer tradisjonelle kjønnsrollemønstre. I den grad oppgavene for eksempel nevner advokater, daglige ledere osv., er det like ofte kvinner som menn. Det er planlagt en ny gjennomgang av kursmaterialet før neste semester, med et annet hovedformål, men vi vil også ha med oss det nevnte perspektiv ved denne gjennomgangen.

Pensumlitteraturen som er oppført er i all hovedsak skrevet av menn. Det er kun én artikkel i hovedlitteraturen for kjøpsrettsfaget som er skrevet av en kvinne, og dette gir en uheldig kjønnsbalanse. Det er i dag imidlertid ikke gode alternativer som ville sikre en bedre kjønnsbalanse, og derfor ikke mulig å endre på nåværende tidspunkt.

I lang tid har forelesningene i de to fagene blitt holdt av de fagansvarlige lærerne som er, og som i lang tid har vært, menn. På kursene har det i lengre tid vært prioritert å søke kjønnsbalanse, men det har variert hva man har fått til. Det vil fortsatt være en prioritet for de fagansvarlige å søke kjønnsbalanse blant underviserne.

For faget Erstatningsrett svarer ansvarlig faglærer følgende:

Jeg viser til undervisningsdekanen Erling Hjelmengs e-post av 19. januar 2018 om rapportering mht «hvordan kjønnsperspektivet er ivaretatt innenfor de respektive fag.» Jeg forstår bestillingen slik at det i hovedsak dreier seg om integrering av kjønnsperspektiver i pensum og undervisning. For oversiktens skyld redegjør jeg også kort om kjønnsbalanse mht. pensum, forelesere og ansvarlig faglærer.

Beskrivelse av fagområdet

Pensum:

Hovedlitteratur består av tre alternative bøker.

Viggo Hagstrøm og Are Stenvik: Erstatningsrett, Oslo 2015 eller Morten Kjelland:

Erstatningsrett - en lærebok, Oslo 2016 eller Trine-Lise Wilhelmsen og Birgitte Hagland: Om erstatningsrett – Med utgangspunkt i tekster av Peter Lødrup. Oslo 2017.

Pensum har en viss fordeling mannlige/kvinnelige forfattere. Felles for fremstillingene, er at kjønnsperspektivet i liten grad fremheves eksplisitt, jf. nedenfor.

Undervisning:

Forelesningene er for tiden fordelt mellom Erling Hjelmeng (4 dobbelttimer), Birgitte Hagland (4 dobbelttimer) og Morten Kjelland (2 dobbelttimer). Tidligere har Trine-Lise Wilhelmsen holdt forelesningene som nå holdes av Hagland. På forelesningsnivå har det over lang tid vært en viss kjønnsbalanse. Blant interne kursholdere (Hjelmeng, Bjørnebye, Solvang, Kjelland, Hagland) er det overvekt av menn (Hagland er p.t. eneste faste kvinnelige kursholder.). I rekrutteringen vil en fremover etterstrebe en bedre kjønnsbalanse, og særlig

dersom det blir tale om å innhente eksterne kursholdere. Ansvarlig faglærer er kvinne (Birgitte Hagland).

Ivaretakelse av kjønnsperspektivet i erstatningsretten

Erstatningsretten omhandler reglene for erstatningsansvar når skade er voldt utenfor kontrakt, og regulerer forholdet mellom en som volder skade (skadevolder), og den som rammes av skaden (skadelidte). Hovedspørsmålet er når det den skadelidte kan kreve sitt tap erstattet av en ansvarlig skadevolder. Dette reiser igjen to spørsmål, som begge reguleres av erstatningsretten. Det første spørsmålet er hvilke vilkår som må være oppfylt for at skadevolder skal bli erstatningspliktig overfor skadelidte. Forutsatt at vilkårene for erstatningsansvar foreligger, oppstår det andre spørsmålet: Hvor mye skal skadevolder betale til skadelidte. Erstatningsretten omhandler således både vilkårene for erstatningsansvar og utmålingen (beregning) av erstatningen. Felles for vilkårssiden og utmåling av erstatning er at kjønnsperspektivet kan gi verdifulle bidrag.

Både i rettslitteraturen og i undervisningen er kjønnsperspektivet tradisjonelt løftet frem når det gjelder betydningen av arbeid i hjemmet, typisk knyttet til foregående generasjoners husmødre og deres erstatningsrettslige stilling. Betydningen av hjemmearbeid inngår i pensum, og er tas opp i undervisningen. Også i en mer moderne erstatningsrett kan det være grunn til å løfte frem at lønnsforskjeller knyttet til kjønn også typisk dras i erstatningsutmålingen, som en konsekvens av en konkret og individuell utmåling.

På vilkårssiden er kjønnsperspektivet nylig løftet frem i to artikler som jeg har skrevet, og som er under publisering i Tidsskrift for erstatningsrett 2018 nr. 3, Hagland: «Individuelt oppreisningsansvar for seksuell krenkelse» og «Erstatningsvern ved personskade på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte». Førstnevnte artikkel er en leder i TFE, og løfter frem en lovendring i skadeserstatningloven § 3-5 annet ledd om individuelt oppreisningsansvar, som viktig i et kvinneperspektiv. Kort forklart endrer bestemmelsen rettstilstanden etter Rt. 2008 s. 65 – en spesiell dom, hvor flertallets votum i realiteten innebar en «kvantumsrabatt» i skyldig oppreisningssum etter en gruppevoldtekt (jf. avsnitt 80). Lovendringen føyer seg inn i en rekke hvor lovgiver prioriterer et styrket rettsvern for kvinner, jf. eksempelvis likestillings- og diskrimineringsloven § 13, jf. § 38 om oppreisningserstatning ved trakassering. Artikkelen «Erstatningsvern ved personskade på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte» har et todelt formål: for det første å undersøke om Høyesteretts tilnærming til erstatningsvern ved personskade i tilstrekkelig grad ivaretar kvinners erstatningsrettslige stilling på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte. For det andre å løfte frem FN's kvinnediskrimineringskonvensjon (KDK) – en konvensjon som fremstår som et tilnærmet ukjent rettsgrunnlag i norsk rett, til tross for sin særlige rettskildemessige status – og undersøke konvensjonens gjennomslagskraft når det gjelder fastsettelsen av erstatningsvern på saksområdene hvor kvinner er typiske skadelidte. I artiklene påpekes det paradokset at mens lovgiveren i større grad enn tidligere anlegger et kvinneperspektiv, slik at rettsutviklingen for krenkelser går i retning av et styrket rettsvern, synes utviklingen i rettspraksis hva gjelder erstatningsvern ved personskade å perforere vernet for kvinners fysiske og psykiske skader på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte, jf. særlig Rt. 2013 s. 1689 (fostervannsprøve) og HR-2017-2352-A (prostitusjonsinntekter). Artiklene er ikke pensum, men dette kan vurderes.

Når det gjelder ansvarsgrunnlag, kan en tenke seg at kjønn får betydning for vurdering av risiko under etableringen av culpanormen, men spørsmålet er så vidt jeg kjenner til ikke nærmere undersøkt i en erstatningsrettslig kontekst (se likevel hans Jacob Bull, Forsikringsrett, 2008 s. 334-335 om aktsomhetsvurdering og kjønn i forsikringsretten). Når det gjelder bilansvaret, vil kjønn ha betydning for fastsettelse av premieberegning, men dette ligger utenfor faget og pensum (forsikringsrettslige spørsmål). Et spørsmål om kan løftes

frem i et kjønnsperspektiv, og som gjerne tas opp i undervisningen, er hvem som typisk rammes av bal § 7 om skadelidtes medvirkning når motorvognen er stjålet (unge menn).

På faglæreremøtet i mars 2018 ble lærerne anmodet om å ta opp kjønnsperspektivet både på forelesning og kurs. Både utmålingssiden og fastsettelsen av erstatningsvern ble fremhevet som steder der det er naturlig å integrere perspektivet. Kjønnsperspektivet skal fremover inngå som del av etablert undervisningspraksis.

For faget Juridisk metodelære svarer ansvarlig faglærer følgende:

I Rapporten Juss og Kjønn gis det uttrykk for at kjønnsperspektivet i faget Rettskildelære (som siden da har byttet navn til Juridisk metodelære) "ikke er fremtredende". Det er fortsatt tilfellet, men vil bli arbeidet nærmere med. På ett punkt, nemlig kjønnsbalansen i forelesningene, har det skjedd en endring. Samtlige forelesninger holdes nå av undertegnede og Birgitte Hagland i fellesskap. Når Birgitte Hagland har blitt sykemeldt nå i høstsemesteret 2018, stepper Marte Kjørven inn i stedet. Slik er kjønnsbalansen kontinuerlig minst 50/50 i forelesningene. For kursene varierer det nok litt fra semester til semester, men som det påpekes i Juss og Kjønn har kvinneandelen der vært over 50 %, og det er nok fortsatt gjennomgående tilfellet.

For pensum påpekes det i rapporten at hovedlitteraturen er skrevet av en mann. Her er kjønnsbalansen ikke bedret, idet de pensumendringene som ble foretatt med virkning for våren 2018 innebar, med ett unntak av en kvinnelig medforfatter, innføring av hovedlitteratur skrevet av menn. Siden da har det imidlertid kommet en ny bok på markedet skrevet av to kvinner, Synne Sæther Mæhle og Ragna Aarli: Fra lov til rett. Denne vurderes inntatt i hvert fall som alternativ til Mads Andenæs, Rettskildelære. Boken er fortsatt under vurdering, men mitt foreløpige inntrykk er at boken holder god kvalitet og egner seg godt som hovedlitteratur i faget Juridisk metodelære, så det er sannsynlig at den blir innført som hovedlitteratur. Forslaget blir i så fall inngitt med sikte på virkning fra vårsemesteret 2019.

Når det gjelder fagets innhold, er det i dag lite spor av eksplisitt kjønnsperspektiv, men noen av dommene som brukes i undervisningen, om 'husmorsameie' og samboeres vederlagskrav, inneholder klare kjønnsperspektiver som kan gjøres mer eksplisitte. Likebehandlingshensynets plass i rettsanvendelsen bør bl.a. kunne fremheves mer. Jeg vil tenke godt gjennom dette med tanke på høstens undervisning med sikte på å utvikle det mer. I verken det eksisterende pensumet, eller i den boken som vurderes inntatt i hovedlitteraturen (Mæhle/Aarli), er det et eksplisitte kjønnsperspektiver, men den sistnevnte inneholder noen nyere dommer av relevans. Videre arbeider Birgitte Hagland med en artikkel om kjønnsperspektiver i erstatningsretten, som snart er ferdig, og som kan illustrere noen metodepoenger som er håndgripelige også for førsteårsstudenter. Jeg vil vurdere om artikkelen kan innføres i hovedlitteraturen så snart den foreligger.

For faget Fast eiendoms rettsforhold svarer ansvarlig faglærer følgende:

Gjeldende fra høsten 2018 vil studentene kunne velge mellom (i det vesentlige) følgende hovedlitteratur:

- Thor Falkanger: Fast eiendoms rettsforhold, 5. utgave Oslo 2016
- Endre Stavang & Geir Stenseth: Fast eiendoms tingsrett, Oslo 2016

I tillegg er det for begge alternativer utarbeidet et kompendium for å dekke en utvidelse på to studiepoeng som ble vedtatt med virkning for våren 2018 (gjeldende henholdsvis: forholdet mellom ekspropriasjon og offentligrettslige rådighetsbegrensninger; områdevern, særlig om

erstatning for rådighetsreguleringene som områdevern medfører; artsvern, herunder forholdet til beite- og jaktrett).

Litteraturen i faget inneholder ingen egentlige kjønnspektiver, noe som ikke har vært vanlig i rettsdogmatisk tingsrettslitteratur, hverken i Norge eller i sammenlignbare jurisdiksjoner, der tingsrettsdogmatikken har vært ansett som utpreget kjønnsnøytral (i motsetning til den politiske debatten om hvordan økonomiske verdier bør fordeles).

Ansvarlige faglærere er bedt om å angi hvilke kjønnsrelaterte problemstillinger de planlegger å ta opp i undervisningen i sitt fag og hvilke kilder (fagartikler, dommer etc.) de planlegger å ta inn i pensum (derunder hvordan kjønnspektiver vil inngå i fagets læringskrav / eksamenskrav). For fast eiendoms rettsforhold kan det overveies å innta en artikkel (med tilhørende justering av læringskravene) om hvordan eiendomsrettens begrunnelse kan fremstilles fra ulike perspektiver, herunder kjønnspektivet, nemlig Carol M. Rose: Property as Storytelling: Perspectives from Game Theory, Narrative Theory, Feminist Theory (18 sider), inntatt i Robert C. Ellickson, Carol M. Rose, Henry E. Smith (eds.): Perspectives on Property Law, 4th Edition, New York 2014. Dette er en artikkelsamling utviklet og redigert som studielitteratur (som f.eks. brukes for førsteårsstudentene (JD) i «Property» ved Berkeley Law School). Carol Roses' artikkel vil evt. også bidra til å eksponere våre førsteårsstudenter for engelskspråklig tingsrettslitteratur.

For Familie- og arverett svarer ansvarlig faglærer følgende:

I studiedekanens e-post 19. januar ble alle ansvarlige faglærere på rettsstudiet bedt om å vurdere og rapportere om hvordan kvinne-, kjønn- og likestillingsperspektiver blir ivaretatt i deres fag i lys av rapporten «Juss og kjønn». Fristen for rapportering er satt til 1. juli.

Denne rapporten har primært siktemål å kartlegge læremidlene, men for fullstendighetens skyld vil vi nevne at kjønnsbalansen mellom lærerne i faget er god. Det er en svak overvekt av kvinner både i forelesninger og i kursundervisning.

I. ARVERETT

I «Juss og kjønn» ble det gjort følgende redegjørelse for kjønnspektivet i læreboken (Peter Lødrup og John Asland, Arverett, 6. utgave, Oslo 2012):

«I læreboken i arverett behandles forholdet mellom eldre og ny rett når det gjelder barns legalarv etter far, når barnet er født utenfor ekteskapet.³⁴² Det eneste temaet relatert eksplisitt til kjønn man henvises til fra stikkordregisteret, dreier seg om at barn født i og utenfor ekteskap i dag er likestilte.³⁴³ Forfatterne skriver imidlertid også om utviklingen i arveretten, som har ført til at gjenlevende ektefelles stilling er vesentlig styrket.³⁴⁴ Herunder skrives det om retten til minste arv som var en «bevisst prioritering av den gjenlevende ektefelle (...)».³⁴⁵ Her vises også til innføringen av legalarverett og en begrenset uskifterett for gjenlevende samboer som har, har hatt eller venter barn med avdøde.³⁴⁶ Om utviklingslinjer i arve-retten nevnes det at kvinners gjennomsnittlige levealder er over åtti år og at de derfor lever lenger enn før, og i parentes står det at «hun er gjenlevende i 70 % av alle ekteskap».³⁴⁷ Det er et gjennomgående trekk at temaene ikke behandles i et kjønnspektiv. Når man skriver at kvinner er gjenlevende i 70 % av alle ekteskap, kan det forventes at man plukker opp tråden og problematiserer at reglene om minste arv og retten til å sitte i uskiftet bo dermed har størst betydning for kvinner. Videre behandles ektefelles arverett nærmere, men heller ikke her er det noen av temaene som behandles i et kjønnspektiv. Eksemplet på side 67 er dessuten preget av tradisjonelle kjønns mønstre.

Under arveretten i dagens samfunn tar forfatterne opp EMK og retten til respekt for privatlivet og familielivet i art. 8, samt tilleggsprotokoll art. 1 om vern av eiendomsretten.³⁴⁸ Problemstillingen her er om den private arverett og testasjonsretten kan være beskyttet etter

disse bestemmelsene.³⁴⁹ Boken tar altså ikke opp forpliktelser etter kvinnekonvensjonen. Den behandler heller ikke problemstillinger i tilknytning til likestillingsloven. Da Sørli skrev sin rapport, var den basert på 4. utgave utgitt i 1999. Nå er det tale om 6. utgave fra 2012. Det er betenkelig at boken er ikke blitt revidert med noen tanke på kjønnsperspektiver. Kvinne-diskrimineringskonvensjonen har i mellomtiden blitt gjort gjeldende som norsk lov i 2009, jf. mrl. § 2 nr. 5.»

Rapporten konkluderer med at arveretten ikke tilfredsstillende kravene til integrasjon av kvinne- og kjønnsperspektiv:

«Arveretten tilfredsstillende ikke kravet til integrasjon av kvinne- og kjønnsperspektiver. Mange problemstillinger er egnet for behandling i et kvinne- og kjønnsperspektiv, men denne muligheten benyttes ikke av forfatterne. Også i arveretten bør KDK og likestillingsloven gis noe plass. Forbudet mot kjønnsdiskriminering gjelder også i private og personlige relasjoner, selv om det ikke håndheves av håndhevingsorganene, jf. likestillingsloven § 2 (1).

Det juridiske fakultetets lærere har deltatt i et tverrfaglig forskningsprosjekt på arverett i Norge gjennom 1000 år.³⁵¹ Det er grunn til å håpe at noe av den forskningen blir tatt inn i læreboken neste gang den skal revideres.»

Om forslag til forbedringer heter det:

«I arverett kan det anbefales å behandle problemstillingene som det er vist til, i et kjønnsperspektiv. Det gjelder blant annet den historiske utviklingen av kvinners arverett, retten til minste arv og at det er langt flere kvinner enn menn som sitter i uskiftet bo. For øvrig anbefales det å innta en artikkel som anlegger et kvinne- og kjønnsperspektiv i arverett.»

Rapporten ble fremlagt etter at den nye læreboken (Peter Lødrup og John Asland, Arverett, 7. utgave, Oslo 2018) gikk i trykken. Det har derfor ikke vært mulig å integrere de rådene som ble gitt i rapporten. Det er imidlertid gjort noen grep som bedrer situasjonen noe. Antallet kilder i litteraturlisten med kvinnelige forfattere har økt fra 9 til 18. Læreboken har konsekvent gått bort fra kjønne pronomen (han og hun er i den grad det er mulig erstattet med for eksempel arvelater, testator, gjenlevende ektefelle). Det er også sagt noe mer om den historiske utviklingen både av kvinners arverett og arverett for barn født utenfor ekteskapet. Nyere publikasjoner fra prosjektet om arveretten gjennom 1000 år er imidlertid ikke blitt publisert da boken gikk i trykken.

Den rettsosjologiske betydningen av at kvinner lever lengre enn menn, og gifter seg med eldre menn, kunne vært utdypet. Det samme kunne de rettshistoriske utviklingslinjene. Men det er viktig å påpeke at læreboken først og fremst er en lærebok i juss, og ikke i rettsosjologi eller rettshistorie. Det er en vanskelig avveining hvor mye plass man skal bruke på ikke-juridiske spørsmål i en juridisk tekst med studiepoengbegrensede rammer.

Kvinnekonvensjonen kan ha en viss betydning på arverettens område, men det er lite i den norske arverettslovgivningen som gir grunnlag for å si mye om det. Om det skal sies noe om det, så må det være at norsk arve-, pensjons og forsikringslovgivning i sum tilgodeser gjenlevende ektefelle (som statistisk sett ofte er kvinner): Ektefellen får samlet sett en meget sterk prioritering på bekostning av barn og andre slektninger. Kvinnekonvensjonen har kanskje større betydning på testamentsrettens område. Det er et uavklart spørsmål hvordan testasjonsfriheten skal tolkes i lys av diskrimineringsvernet. Testasjonsfriheten er en hjemmel for å forskjellsbehandle. Det er da et spørsmål om hensikten med forskjellsbehandlingen kan ha noen betydning. Foreløpig har vi ikke noe praksis om dette spørsmålet. Kvinnekonvensjonen kan også få betydning for internasjonal-privatrettslige spørsmål. Det er da et spørsmål om i hvor stor grad vi i Norge skal akseptere at man gjør et lovvalg som innebærer et svakere vern av kvinner enn det norsk rett tilbyr. Disse

spørsmålene vil det være naturlig å komme inn på i den neste læreboken. Ny lærebok vil komme relativt snart, da vi venter at det snart skal komme forslag til ny arvelov.

Forelesningene og kursundervisningen går inn på kjønnsperspektiver i større omfang enn det læreboken gjør,

Oppgaveheftet i familie- og arverett er også under revisjon. Vi vurderer utvalget av oppgaver som skal brukes. Vi velger å ta ut en del oppgaver som har veldig stereotypet kjønnroller. Nyere oppgaver med mer moderne faktum prioriteres.

2. FAMILIERETT

I «Juss og kjønn» er det gjort følgende redegjørelse for kjønnsperspektivet i Peter Lødrup og Tone Sverdrup, Familieretten, 7. utgave 2011:

«Kjønnsperspektivet er ikke nevnt i læringskravene til familieretten. I læreboken nevnes kjønnsperspektivet første gang i innledningen. Forfatterne nevner her kritikken mot og diskusjonen om ekteskapsloven på 1970-tallet. Diskusjonen dreide seg bl.a. om underholdsplikten under ekteskapet og likedelingsregelen ved separasjon og skilsmisse. Forfatterne spør seg «hvordan man skal kombinere likestilling og selvstendighet med den fellesskapstanke og det faktiske fellesskap som ligger i ekteskapet.»

Familierettens internasjonale forpliktelser blir omtalt, og her nevnes EMK art. 8 og art. 12 og FNs Barnekonvensjon. Det er imidlertid en svakhet at ikke FNs kvinnekongresskonvensjon nevnes, herunder spesielt art. 5a om stereotype kjønnroller og art. 16 om statens positive økonomiske forpliktelser i forbindelse med ekteskapsinstitusjonen. Forfatterne skriver om utviklingen av lovverket i læreboken, og dessuten behandles ektefellers underholdsplikt. Det er en styrke at forfatterne i den forbindelse viser og refererer til kritiske framstillinger av denne regelen.

Ellers skriver forfatterne om «Husmordommen» flere steder, de faktiske endringer i kvinners liv tas opp på side 43-44, og boken behandler deling av pensjon og fraskilt ektefelles rett til pensjon (ektefellepensjon) i kapittel 8. I tillegg behandles tvangsekteskap og foreldreansvaret for gifte og ugifte.

I 2011 falt det dessuten to sentrale dommer om formuesoppgjøret etter langvarige samboerforhold. Den ene av disse to dommene, Rt. 2011-1168, er inntatt i domsamlingen for første studieår. Det er positivt at dommen er tatt inn i domsamlingen, fordi den er egnet som utgangspunkt for diskusjonen om hvordan disse tilsynelatende nøytrale reglene i realiteten virker ulikt for menn og kvinner, såkalt indirekte diskriminering.

Det framkommer i forordet til læreboken at alt som er satt i petit, er uten betydning for læringskravene. En del av henvisningene til kritisk litteratur og delvis behandlingen av Husmordommen er satt i petit. Dette sender ut feil signaler og gir uttrykk for at det som framkommer om utvalgets arbeid og de likestillingsrettslige perspektivene, ikke er like viktig som det øvrige.»

Rapporten hevder at FNs kvinnekongresskonvensjon ikke er nevnt. Den er imidlertid nevnt i 2011-utgaven s. 45 (2016 s. 49), jf. stikkordregisteret under diskriminering. Men FN-kongresskonvensjonen er bare kort omtalt i forbindelse med ekteskapsloven § 1a, og neste utgave vil det bli vist mer til den. Rapporten bygger bare på Familieretten 7. utgave 2011. Familieretten 8. utg. 2016 var på markedet da rapporten ble skrevet, og var også pensum høsten 2016 (men 2011-utgaven var mulig å bruke alternativt). Noen forhold som kritiseres i rapporten var dermed allerede rettet opp da rapporten ble skrevet – blant annet er petit-kapitlet om husmordommen i 2011-

utgaven s. 149 flg. blitt omtalt i vanlig tekst 2016 s. 156. (Rapporten viser noen steder til en «8. utgave 2014» på side 162, og «2014» i noter på s. 163. Denne boken eksisterer ikke, og sidetallene i disse notene 337, 338, 339 og 340 viser seg å være fra 7. utgaven 2011.)

Rapporten konkluderer med at familieretten tilfredsstillende kravene til integrasjon av kvinne- og kjønnsperspektiv, men har også kritiske merknader:

«Sørliie konkluderte med at integrasjonen var tilfredsstillende i familierett, men at lære-boken i arverett ikke ivaretok perspektivet i særlig grad. Jeg er kommet til mer eller mindre samme konklusjon. Familierettsfaget er et egnet fag for behandling av kjønnsperspektiver, og det utnyttes ganske bra. Det bør imidlertid fokuseres mer på kvinnekonsvensjonen når det vises til de internasjonale rettskildene, og dessuten bør likestillingsloven behandles.»

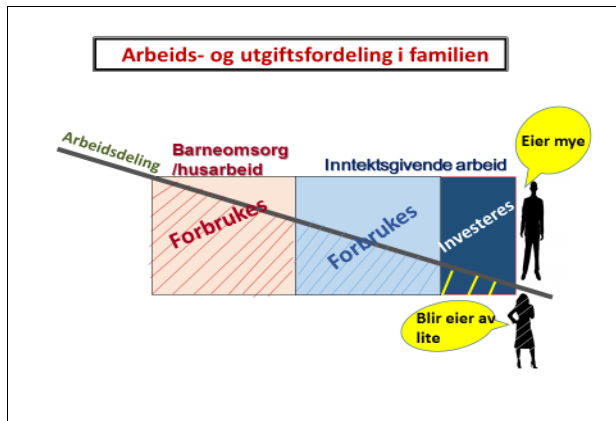
Av forslag til forbedringer vises det blant annet til pensjonsrettigheter og kvinner i samboerforhold:

«I familieretten kan det anbefales å ta inn kvinnekomiteens behandling av Norges 8. rapport om oppfølging av kvinnekonsvensjonen fra 2012 på pensum. Her framkommer det enkelte bekymringer vedrørende ekteskap og familieforhold, hvor kvinnekomiteen kommer med en rekke anmodninger, herunder vedrørende pensjonsrettigheter og kvinner i samboerforhold.»

Det er verdt å merke seg at læreboken vurderer pensjonsrettigheter i et kvinneperspektiv en rekke steder. Det vises blant annet til at kvinners deltidsarbeid fører til lavere rettigheter og at hun ofte vil ha muliggjort hans høyere pensjonsopptjening. Her skal bare noen steder nevnes (2011 i parentes): Side 38 ø. (2011: side 34), side 94 (2011: side 88), side 99 (2011: s. 93-94), side 100 øverst (2011: s. 94), side 100-101 (2011: s. 95), side 109-111, side 249 flg. (2011: s. 240 nederst og følgende sider), side 249 (2011: s. 240-241). At også kvinnekomiteen er kritisk på dette punktet skal nevnes i neste utgave.

Når det gjelder samboere, hadde 2011-dommen ikke kommet da 7. utgave gikk i trykken, men dommene er omtalt i 2016-utgaven over til sammen rundt fem sider (se s. 156, 157, 356, 360, 361, 363, 366, 367, 374), hvor flere fenomener knyttet til halvpart/kontra evneprinsipp, bo-gratis-tanker og verdistigning er omtalt. I neste utgave kan det sies mer direkte i læreboken at det er kvinner som taper på disse punktene. Flere andre forslag fra rapporten vil også bli vurdert, blant annet er det aktuelt å ta inn en av Tone Wærstads artikler om minoritetskvinner på pensum.

Rapporten tar ikke opp kvinneperspektivet i forelesningene i familierett, hvor power-pointene har vært tilgjengelige på nettet i mange år. I rundt femten lysbilder – bilde nr. 7-21 (fra januar 2018 finnes på <https://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUS1211/v18/>), beskrives grunnleggende økonomiske ulikheter mellom kvinner og menn og deres virkning. Gjennom hele forelesningsrekken holdes dette perspektivet ved like. Her er fire eksempler:

Hvordan går det hvis de deler forbruksutgifter likt?

Marte 300' 300 000 til forbruk

Peder 400' Investert/spart 100 000 300 000 til forbruk

Marte tjener 300 000 per år, Peder tjener 400 000 (etter skatt) De deler hjemmearbeidet likt

- De årlige forbruksutgiftene på 600 000 kr belastes med en halvpart hver
- Da går hele Martes inntekt med til forbruk, mens Peder sparer 100' pr år
- Etter fem år har Peder spart seg opp en **halv million**, og Marte **0**.
- **Kunne Marte ha gjort noe annerledes?**

De forbruker i praksis det samme (mat, bolig, ferie...) Da vil den med høyest inntekt ofte dra familiens samlede forbruk oppover

Hvis forbruksutgifter likevel skal belastes med en halvpart på hver, vil den med lavest inntekt ofte ikke ha noe til overs til investering

Trenger vi lovgivning i parforhold?

Mot:

- De er to frie og selvstendige individer.
- Begge har normalt inntekt
- De bør derfor *selv ha ansvaret for egen økonomi* og egen formuesoppbygging.
- De står dessuten fritt til å *inngå avtaler* hvis det trengs.

Staten bør derfor ikke blande seg inn i hvordan ektepar og samboere ordner seg økonomisk ved opphør

For:

- De utgjør et arbeidsfellesskap: hvis den ene påtar seg mer barneomsorg, kan den andre tjene mer penger osv.
- De utgjør også en forbruks- og investeringsenhet.
- Dette *økonomiske* fellesskapet fører ofte til ulik formuesoppbygging.
- Ekteskapet er også et *solidarisk forhold*: de bør ha ansvar for hverandre.

Staten bør derfor sørge for å utjevne forskjellene ved opphør.